

Mintál Noémi

Egy szuperrezsím létrehozásának lehetőségei a fegyverzet-ellenőrzés területén

Az alábbi írás azt elemzi, hogy a jövőben mennyire szükséges és reális, hogy a jelenleg működő multinacionális non-proliférációs exportellenőrző rezsimek egy úgynevezett szuperrezsímben fejtsék ki hatékony tevékenységüket. Ehhez legalább a következő feltételek harmonizálása látszik szükségesnek: ugyanazok a nemzetállamok legyenek a részes államok, az ellenőrzés területén alkalmazott elveket azonos módon értelmezzék és használják a gyakorlatban, valamint fokozzák az információ megosztását. Fontos kérdés továbbá, hogy a multilaterális exportellenőrző rezsimeket a globalizáció során megjelenő új biztonsági kockázatok milyen kihívásokkal szembesítik, illetve ezek kezelhetők-e egy szuperrezsím keretein belül.

A hidegháború utáni egyik legfontosabb biztonsági kihívás a tömegpusztító fegyverek (*Weapons of Mass Destruction – WMD*) elterjedésének megakadályozása. A létrehozott exportellenőrző rendszerek célja ezért az, hogy megakadályozzák és késleltessék a proliferációt azzal, hogy korlátozzák a WMD-hez kapcsolódó technológiákhoz és termékekhez való hozzáférés lehetőségét. Ezzel a rezsimek segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a WMD-programokat pénzügyileg és diplomáciailag is drágábbá tegyék azon országok, terroristaszervezetek és személyek számára, akik keresik ezeket a termékeket.

Mivel globalizált világunkban a technikai tudás és a hardver könnyen terjed, az exportellenőrzés önmagában sajnos nem tudja teljesen megakadályozni a proliferációt. A munkához szükség van bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekre, fegyverzet-ellenőrző megállapodásokra, multilaterális szankciókra, hogy megbirkózzanak a proliferáció hatásaival. Bár az exportellenőrzés-

nek lehetnek korlátai, bizonyosan kevésbé költséges, mint a megelőző csapás és a fegyveres beavatkozások.

A létező exportellenőrző rezsimek – Ausztrália Csoport (AG), Rakétatechnológiai Ellenőrzési Rendszer (MTCR), Nukleáris Szállítók Csoportja (NSG), Wassenaari Megállapodás (WA) – értek már el néhány figyelemre méltó sikert. Javították a nemzetközi együttműködést az érzékeny technológiák vizsgálatának és szabályozásának terén, továbbá segítették harmonizálni a nagyobb szállító államok exportellenőrző rendszereit. Az exportellenőrző rezsimek és a koordinált nemzetközi erőfeszítések nélkül az olyan államok, mint Észak-Korea és Irán, továbbá egyes nem állami csoportok, sokkal könnyebben hozzáfértek volna a fejlett és veszélyes fegyverzethez, technológiához.

Mindemellett ezeknek a rezsimeknek komoly hiányosságai is vannak, és nincsenek kellőképpen felkészülve arra, hogy válaszoljanak egy mindinkább összetett biz-

tonsági környezet kihívásaira, melyet a globális technológiakereskedelem, valamint új, államon belüli fenyegetések jellemeznek. Talán az a legfontosabb, hogy a technológiai fejlődés – a katonai alkalmazású technológia is – gyors változást okoz a nemzeti szabályozásokban és multilaterális megállapodásokban. A non-proliférációs exportellenőrzés még folyamatos fejlődés mellett is egyre kevésbé hatékony. A rezsimek részes államainak újra kellene gondolniuk hozzáállásukat a fegyverkezés szempontjából veszélyes exportok ellenőrzéséhez, mégpedig minél hamarabb.

A külső feszültségeken kívül, amit a növekvő globalizáció és a technológia gyors fejlődése okoz, a rezsimeknek a belső nyomással is meg kell birkóznium. A high-tech szektorban például az ipari sztenderdek és gyakorlatok gyorsan változnak, s ezek az innovációk világszerte gyorsan el is terjednek. Ezzel egyidejűleg a globális kereskedelem és a pénzügyi piac növekedése nemzeti határokon átnyúló egyesülésekkel, vállalatvásárlásokkal, vegyes vállalatok létrehozásával és stratégiai partnerségekkel bátorítja a konszolidációt és az integrációt.

Az exportellenőrzés ügye a mai globális világban összetett probléma, mert számtalan veszély létezik, és nehéz a kategorizálásuk. Az olyan technológiák száma is egyre nő, melyek megjelenésükkor ártalmatlannak tűnhetnek ugyan, de fokozhatják az ellenséges csoportok halált okozó képességét. Ezzel egyidejűleg a kettős felhasználású technológiák gyors fejlődése és terjedése nehezebbé teszi, hogy egészen pontosan meghatározzuk a proliferáció forrásait. Ez gyengíti az alaptchnológiák ellenőrzésének megalapozottságát, mivel az ilyen a technológiáknak számos kereskedelmi használata létezik, melyekből fegyverzeteket lehet építeni.

A jelenlegi rezsimek problémái

Elvárható-e a meglévő non-proliférációs exportellenőrző rezsimektől, hogy hatékonyan foglalkozzanak a globális stratégiai kereskedelem megnövekedett volumenével, a konszenzusos szavazási szabályokkal, a számos részes állammal, az új proliferációs veszélyekkel, valamint a magas szintű politikai érdeklődés és támogatás hiányával?

A rezsimek tagjai egyre nehezebben értenek egyet abban, mely országok legyenek a szigorúbb ellenőrzés célpontjai. Eredetileg az exportellenőrző rezsimeket azonos gondolkodású szállító államok alkották, nevezetesen az Amerikai Egyesült Államok és nyugat-európai szövetségesei, valamint Japán. Ezek az országok megegyeztek a fenyegetés és az arra adandó megfelelő válaszok természetében.

A hidegháború vége óta a rezsimek részes államainak száma folyamatosan nő, ami alapján véve hasznos lenne, hiszen a bővítés az exportellenőrzésben elkötelezett államok számának növekedését jelenti. A bővüléssel párhuzamosan azonban az eredeti tagsági kritériumok fokozatosan felhígulnak. Az expanziót elsősorban a non-proliférációs közösségbe vetett euforikus hit vezette, ami a hidegháború végén még határozottabban jelentkezett, különösen az egykori Varsói Szerződés államai-val kapcsolatban. A másik tényező az Európai Unió konszolidációja volt, amely közös piaccá vált, s csak néhány korlátot hagyott meg a termékek és szolgáltatások kereskedelme terén.

Ekkor még automatikus volt az exportellenőrző rezsimek bővítésének az a célja, hogy magukba foglalják az EU tagállamait. Ez azt jelenti, hogy a rezsimeknek nem csupán szállító államok a tagjai, hanem olyan országok is, melyek egyrészt nem gyártanak vagy exportálnak érzékeny termékeket

és/vagy technológiákat, másrészt nem biztos, hogy belépésükkor maradéktalanul teljesítették a rezsimek által előírt kívánalmakat. Azonban az EU 2004-es és 2007-es bővítésével sem lett minden tagállam automatikusan minden rezsimnek a tagja.

Ezek a különbségek részben visszatükrözik a részes államok sokszor össze nem egyeztethető gazdasági és stratégiai érdekeit. Oroszország, Ukrajna és Kazahsztán például ma már tagja néhány rezsimnek. Ezek az országok azonban komoly gazdasági problémákkal küzdenek, ezért nem engedhetik meg maguknak, hogy lemondjanak kétes, de jövedelmező kapcsolatokról, ügyletekről például Kínával, Indiával vagy Iránnal. Sokkal inkább hajlanak arra, hogy részet keressenek az exportellenőrző rezsimek működésén, végrehajtási mechanizmusán.

A multilaterális non-proliferációs rezsimek új tagjainak nincs megfelelő intézményes kapacitásuk és forrásuk arra, hogy maradéktalanul végrehajtsák az ellenőrzést. Sok országot leginkább politikai okokból vesznek fel egy-egy rezsimbe, nem pedig azért, mert megfelelően kiépített exportellenőrző rendszerrel, valamint alapos szaktudással bíró hivatalnokokkal rendelkeznek.

A rezsimek továbbra is informálisan és konszenzusos döntéshozatallal működnek. Bár az egyhangúság fokozhatja a rezsimek legitimitását, ugyanakkor lehetővé is teszi néhány ország számára, hogy blokkolja a közös döntés meghozatalát. Ráadásul a tagok néha még azokat a döntéseket sem hajtják végre, melyeket maguk hagytak jóvá, mivel ezek a döntések jogilag nem kötelező érvényűek. A tagállamok gyakorlatilag meghagyták maguknak a jogot, hogy eldöntsék, mely szabályokat akarják alkalmazni saját nemzeti exportellenőrző rendszerükben és hogyan alkalmazzák majd őket. Sőt ha egy részes állam nem hajtja végre kötelezettségvállalásait, más országok csupán annyit tud-

nak tenni, hogy megpróbálják pellengérré állítani a szabálysértőt.

A rezsim tagjai a saját nemzeti exportellenőrző szabályozásukban gyakran nem egységesen és nem elég gyorsan alkalmazták a rezsimekben meghozott döntéseket. Voltak olyan esetek, amikor részes államoknak egy évig tartott, míg a megbeszélte változtatásokat a nemzeti jogszabályaikba is átvezették.

A non-proliferációs rezsimek nem kívánják tagjaiktól, hogy teljesen feltárják, melyik exportot engedélyezték, illetve melyik kérelmet tagadták meg. Így nem teljes az átláthatóság, amely pedig elengedhetetlen lenne ahhoz, hogy egy részes állam ne adjon ki exportengedélyt olyan termékre vagy végfelhasználóra, amit más ország már elutasított. Azokat az informális javaslatokat sem osztják meg egymás között, amelyeket a cégeknek tanácsolnak: például, hogy ne folytassák a szerződéskötéseket a gyanús végfelhasználókkal.

A rezsimek tagjai – különösen néhány európai ország – rossz néven veszik az exportellenőrzés területén gyakorolt amerikai nyomást. Az USA szabályzatai ugyanis sokkal szigorúbbak, mint a rezsim más részes államainak szabályzatai, ami ahhoz vezetett, hogy az Egyesült Államok ellenőrzését túlzónak látják, és egyfajta eszköznek arra, hogy fenntartsa vezető technológiai fölényét. Ezért néhány állam elkezdett különféle módokat keresni arra, hogy megkérdőjelezzék az amerikai exportellenőrzési gyakorlatát.

Elvek szerinti újjászervezés

Egy újjászervezett multilaterális exportellenőrző szuperrezsimet a következő elvek és célok szerint kellene működtetni.

Világos és egységes irányelveket kell meghatározni, hogy mely feltételeknek kell

megfelelnie egy tagságra pályázó jelöltnek. Ezzel egyidejűleg szabályozni kell azt is, hogy milyen feltételekkel lehet megvonni a tagságot egy-egy részes államtól. Ezek után pontosan meg kell határozni a tagállamok kötelezettségeit és felelősségeit, valamint formálissá kell tenni a szuperrezsim működését. Elvárás volna például a leendő tagok beleegyezése, hogy a rezsimokban már eldöntött kérdéseket a nemzeti törvényhozá-sukban egy meghatározott időtartam alatt átveszik. Az ilyen intézkedés természetesen korlátozná a rezsim hatáskörét, ugyanakkor nem tenné lehetővé a kormányoknak, hogy önkényesen elmulasszák rendelkezéseinek végrehajtását.

A leendő részes államok megsegítése céljából nemzetközi szakértői csoport létrehozása szükséges, hogy exportellenőrző tréninget tartsanak a nemzeti hivatalnokoknak. E tréningen a rezsim sztenderdjeit, szabályait magyaráznák el, továbbá segítséget nyújtanának a tagjelölt állam exportellenőrző rendszerének kidolgozásában.

A konszenzusos döntéshozatalt legalább olyan területeken többségi szavazásnak kellene felváltania, mint az új tagok felvétele, a rezsimszabályok megsértése, vagy jogorvoslatok kialakítása. A szuperrezsim leendő tagjainak szintén át kell gondolniuk, hogy a konszenzusos döntéshozatali szabályokat a súlyozott szavazás helyettesítse bizonyos ügyekben. Így egy konkrét termék esetében a valóban exportáló államoknak nagyobb beleszólásuk lehetne például az ellenőrzési listák módosításába.

Bevezethetnének egy vita-döntés mechanizmust, ami lehetővé tenné a kollektív vitát a rezsim szabályainak megsértéséről. Annak a részes államnak pedig, amely megszegte őket, lehetőséget biztosítana arra, hogy megmagyarázza viselkedését. Fontos, hogy ilyen esetekben a folyamat végén szü-

lető kollektív döntés minden tagra nézve kötelező érvényű legyen.

Az információk megosztásának elősegítése érdekében szükség lenne arra, hogy ne csak a megtagadott engedélykérelmekről szóló értesítéseket küldjék meg az országok a többi részes állam számára, hanem a jóváhagyott engedélyeket is. E logikát követve fontos lenne a végfelhasználókról szóló, részekre osztott lista létrehozása is. Az első szint az elutasított felek, végfelhasználók (például terroristaszervezetek, fegyverkereskedők) listája lehetne, melyre csak valamennyi tagállam egyetértése esetén lehetne felkerülni. A második szint az olyan végfelhasználók és célszágok listáját tartalmazná, amelyeket proliferációra érzékenyek tartanak. A listán szereplő entitások számára az export engedélyezéséhez a részes államok kétharmadának jóváhagyása lenne szükséges. A harmadik szint egy információs listát jelentene. Az ezen a listán szereplők számára az export engedélyezése nemzeti mérlegelésen alapulna, de a részes államoknak egyet kellene érteniük abban, hogy az export jóváhagyása után megosztják az ilyen tranzakciókról szóló információkat a rezsimmal.

Jelentősen növelné az együttműködést és átláthatóságot, ha létrehoznának egy végrehajtó bizottságot, melybe minden részes állam delegálhatna egy képviselőt. A bizottság rendszeresen ülésezne, hogy egyrészt felülvizsgálja az exportokat a második szinten lévő entitásokra vonatkozóan (azaz megossza az információkat a végfelhasználókról), másrészt feltérképezzen olyan új rezsimpolitikákat, melyeket az éves plenáris ülésen megvitatnának.

Természetesen minden részes államnak egyet kell értenie a javasolt változtatásokkal, ezt követően újra meg kell erősítenie tagságát az új szuperrezsimben, és ezt meg kell követelniük az új belépőktől is.

Az új szuperrezsím jellemzői

Hogyan lehet a multilaterális exportellenőrző rezsimeket megreformálni, hogy jobban megfeleljenek az előttük álló kihívásoknak? Elsődleges cél, hogy erősítsük őket, ami kétféleképpen lehetséges: politika- és eljárás szintű megoldásokkal. A politikaszintű megoldások esetében a rezsimek céljait újra kell vizsgálni. Be kell építeni közéjük az új tagok igényeit is, valamint újra kell gondolniuk a nem tagokkal kapcsolatos politikájukat is. Az eljárás szintű megoldásokkal úgy lehet az exportellenőrző rezsimek munkáját fokozni és erőteljesebbé tenni, hogy javítják az információ megosztást és szocializálják az új tagokat a non-prolifерáció normáihoz.

Első lépésként az exportellenőrző rezsimek részes államainak intézkedniük kell egy állandó titkárság létrehozásáról, ahol a plenáris üléseket is tarthatnák. Az egyes plenáris üléseket megelőzően koordináló ülésen venne részt minden ország, amely legalább egy exportellenőrző rezsímnek tagja. Ez a fórum tárgyalásokat tenne lehetővé a részes államok exportellenőrző politikájának jobb összehangolására, valamint platformként szolgálna az újonnan átstrukturált exportellenőrző rezsím bármilyen tárgyalásához. A rezsimek munkájának összehangolása segítene eredményességük növelésében, korlátozott politikai és technikai forrásait pedig együttesen használhatnák fel.

Évente egy plenáris ülés tartása több előnnyel is járhatna. Egyrészt elősegítené a rezsimek közti párbeszédet az olyan nehezen megoldható exportellenőrző ügyekben, mint például bizonyos „nem megfogható” technológiák transzferjének ellenőrzése, valamint az információk megosztása az érintett végfelhasználókról. Másrészt segítene a párhuzamosságok elkerülésében, mert sokszor hasonlóak az összetett ellenőrzési

ügyekkel és a problémás végfelhasználókkal foglalkozó stratégiák.

Mindezzel természetesen pénzt takarítanának meg, hiszen a részes államok képviselői évente körbeutazzák a világot: 2007-ben például a rezsimek plenáris üléseit Párizsban (AG), Fokvárosban (NSG), Athénban (MTCR) és Bécsben (WA) tartották. A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (IAEA) jelenléte, valamint további biztonsági és gazdasági intézmények, mint például az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (OSCE), valamint az Átfogó Atomcsend-szerződés Szervezetének (CTBTO) előkészítő bizottsága szintén Bécsben ülészik az IAEA-nál, tehát ha ebbe a fővárosba telepítenék a szuperrezsím központi titkárságát, jelentős költségcsökkentést lehetne elérni. A rezsimek részes államai technikai szakértőiket ebbe a városba akkreditálhatnák, hogy a kapcsolódó non-prolifерációs munkát irányítsák.

Ha a multilaterális exportellenőrző erőfeszítéseket központosítanák, akkor talán a magasabb szintű politikaformálók is látogatnák a plenáris üléseket, és látnák az együttműködő nemzetközi ellenőrzés fontosságát. Részvételük jelentősebb forrásokat és politikai tőkét mozgósíthatna a rezsimek szerkezetátalakításának szükséges folytatásához.

Fontos lenne egy elektronikus elérhető adatbázis létrehozása, melyhez a részes államok és hivatalnokaik személyes azonosítót és belépési jelszót kapnának. Az adatbázis védett rendszeren működne, és az információ megosztás naprakész lenne. Ilyesfajta rendszer már évek óta működik például a WA-ban, valamint 2008-tól az MTCR-ben is.

A látszat ellenére ezek az eljárási reformok nem mennek elég messzire. A jelenlegi rezsimek túl informálisak ahhoz, hogy elősegítsék a koordinált és harmonizált exportellenőrzést. Szintén korlátozott az a képességük, hogy kellőképpen hatékony válaszpoli-

tikákat fogalmazzanak meg a kihívásokra, mert konszenzusos döntéshozatali eljárással működnek. A helyzet csak tovább fog romlani, mivel a rezsimok tagsága egyre sokszínűbbé válik, ami különböző képességeket és érdekeket jelent.

A megváltozott környezet arra készítheti a rezsimokat, hogy egy új, egyesített és valamiképpen formálisabb rezsimot hozzanak létre. Ennek a non-proliférációs szuperrezsimnak a tagjai közti világos megállapodáson kell alapulni, hogy létrehozza és végrehajtsa azokat a politikákat, amelyek gátolják majd azoknak az ellenséges államoknak az erőfeszítéseit, amelyek támogatják a terrorizmust, a terroristaszervezeteket és személyeket abban, hogy WMD építésére használható fegyvereket, termékeket, technológiákat és tudást vásároljanak. Az új rezsim részes államai vállalhatnák, hogy átlátható, hatékony és egységes exportellenőrző politikát és gyakorlatot dolgoznak ki – különösen közös szabályzatokat a hagyományos fegyverek és kettős felhasználású termékek kereskedelmére és transzferjére –, s mindezt úgy, hogy a legitim kereskedelmi tranzakciók akadályozása nélkül valósítsák meg a rezsim céljait. Valamennyi tagnak tartania kell magát a rezsim döntéseihez, természetesen azokhoz is, amelyeket nem egyhangú döntéssel hoztak.

Egy ilyen non-proliférációs rezsim tagságának nyitottnak kellene lennie mind az olyan államok felé, amelyek már részt vesznek valamelyik exportellenőrző rezsim munkájában, mind az olyanok felé, amelyek képesek fontos termékek vagy technológiák exportjára vagy újraexportálására, és készek egyértelműen hozzájárulni általában a non-proliféráció céljához, a rezsim célkitűzéseihez. Minden régi és új részes állam újra megerősítené mind elkötelezettségét, mind pedig képességét, hogy végrehajtsa az exportellenőrző előírásokat.

A részes államok ellenállása

A hivatalnokok rendszerint ellenzik azt az elképzelést, hogy alapjaiban alakítsák át a non-proliférációs exportellenőrző rezsimokat. Szerintük a rezsimok átstrukturálásának vagy egyesítésének bármilyen kísérlete kockázatná, hogy az exportellenőrző törekvések a közös nevező felé mozduljanak, ezért gyengítené a multilaterális erőfeszítéseket. Néhányan a nagyszámú tagságból fakadó problémákra mutatnak rá, s úgy ítélik meg, hogy egy ellenőrző rezsim létrehozása szinte lehetetlen lenne. Mások állítják, hogy a rezsimok újratárgyalása politikailag túlságosan nagy kihívás lenne, ezért szerintük a status quo fenntartása a kívánatosabb.

Az Egyesült Királyság véleménye szerint csupán a Georgiai Egyetem beszámolójának publikálása után volt vitatéma a rezsimokban egyfajta egységes struktúra kialakítása. Az ötlet különösen a kis európai államok számára volt vonzó, ahol a rezsimokban való képviselőlet gyakran egy ember, vagy egy nagyon kis csoport felelőssége. Ha lenne egy állandó titkárság, az csökkentené az utazási és más járulékos költségeket is.

Emellett azonban több probléma is felmerül. A rezsimokat alapvetően különböző szándékokkal hozták létre, így érdeklődési körük, tagsági feltételeik is különbözők (ezért nem lehet Oroszország az AG tagja), és egy rezsim részes állama nem szükségszerűen kíván részes állam lenni másik rezsimban is (Brazília soha nem fejezte ki szándékát, hogy a WA-hoz kívánna csatlakozni).

A WA Titkárságára való építés vonzó lenne, de vajon feladná-e a japánok a titkársági szerepüket az NSG-ben, a franciák az MTCR-ban, vagy az ausztrálok az AG-ban? Hiszen az állam számára dicsőséget jelent a feladat ellátása. WA plenáris ülést nem lehet

a Titkárság székhelyén tartani, mert az épület nem elég nagy hozzá. Ugyanez vonatkozna a többi rezsimre is – ez a többletkiadás az összes államot érinthetné.

A konszenzusos döntéshozatalról a többségi szavazásra való áttérés egy két részre osztott szervezetet hozna létre. A rezsimnek csak egy bizonyos szintig gondolkodniuk hasonlóan, azonban a nézetek sokfélesége és a tagság földrajzi szétszórtsága valószínűleg sokkal fontosabb, mint az, hogy gyorsan haladjanak a döntéshozatalban. Az EU-ban is sok döntés születik többségi szavazással, mégsem haladunk nagyon gyorsan.

Az említett problémára elsőként Svédország hívta fel a figyelmet, megoldást is ajánlva, de fellépésük reakció nélkül maradt. A kérdés a kilencvenes évek végén egy USA-vezette oxfordi ülésen is felmerült. Az alapötlet az volt, hogy legyen egy olyan közös titkárság, mint a WA-ban, és kezeljük az egyes rezsimeket „külön bizottságként” speciális kritériumokkal, politikával és tagsággal. Az ötlet kínos fogadtatásának jellemzésére álljon itt egy svéd kolléga visszaemlékezése: „Amikor ezt az ötletet bedobták Oxfordban, teljes csönd uralkodott a teremben, ahol több mint negyven állam vett részt. A légy zümmögését is lehetett hallani.”

Tény, hogy a rezsimnek sokat fejlődtek a kilencvenes évek óta. Minden rezsimnek van informatikai rendszere és hálózata, valamint munkafolyamatai és forrásai. A WA-nak van egy saját titkársága, a többi rezsim a vendéglátó országok forrásaira támaszkodik. A német exportellenőrzésben részt vevő kolléga szerint egy non-proliférációs szuperrezsim létrehozása magas szintű politikai döntést kívánna. Szerinte sok részes állam ellenézne egy ilyen képződmény létrehozását, mert a jelenlegi különböző rezsimnek felelőségükről nehezen mondanának le.

Az amerikai exportellenőrző hivatalnokok többsége is elutasította egy egységes ellen-

őrző rezsim létrehozását, mondván, hogy nem lehet egy exportellenőrző szervezetet létrehozni ott, ahol négy különböző létezik. Azzal érveltek, hogy minden egyes exportellenőrző rezsimnek különböző eredete, története és tagsága van. Csakhogy sok célkitűzés, ügy és információforrás hasonló vagy éppen ugyanaz. Míg az USA hivatalnokai hajlamosak sokkal inkább a tömegpusztító fegyverek elterjedésének ügyére fókuszálni, nem szabad megfélemlíteniük arról sem, hogy ezek nem az egyetlen, kizárólagos fajtái a terroristák és lator nemzetek által használt fegyvereknek.

Magyarország úgy véli, hogy egy non-proliférációs szuperrezsim létrehozása az exportellenőrzés területén több hátránnyal járna, mint előnnyel. A ma létező négy rezsimet különböző történelmi közegekben, teljesen más célokkal és szándékokkal, egymással sokszor nem összevethető termékek ellenőrzésére hozták létre. Eddig még azt sem sikerült elérni, hogy az EU összes tagállama részes állam legyen a legnagyobb rezsimben, hiszen például a WA-ban Ciprus nem részes állam. Egy létrehozandó szuperrezsim titkára magas presztízsű pozíció, melyhez magas fizetés járna, míg a körülötte dolgozó apparátus is meglehetősen nagy lenne. Félt továbbá, hogy az így felálló mamut-szervezet olyan hatalmasra duzzadna, amely éppen nagysága miatt lenne viszonylag tehetetlen, rugalmatlan.

Magyarország szerint igen sok munkát jelentene a jelenlegi rezsimeket egy non-proliférációs szuperrezsimbe tömöríteni, és szkeptikusok vagyunk a tekintetben, hogy az erőbefektetés, valamint a várhatóan számtalan politikai konszenzus meghozná-e a várt eredményt.

Ezek az aggodalmak figyelemre méltóak, ám kérdéses, hogy valóban megfelelő alapot szolgáltatnak-e arra, hogy ne erősítsük a multilaterális proliferációs ellenőrzést, külö-

nösen olyan kihívások közt, mint a globális kereskedelem és a veszélyes fegyvertechnológia elterjedése.

Egy multilaterális non-proliférációs szuperrendszer az elméleti szakemberek szerint nem egy gyengébb, hanem egy erősebb rendszert eredményezne, hiszen az átszervezés lényege éppen az, hogy még inkább gátoljuk a veszélyes termékekhez és technológiákhoz való hozzájutást. Ha az új rendszer lehetséges tagjainak nem sikerül tető alá hozniuk egy jelentősen továbbfejlesztett megállapodást, egyszerűen megrekednének a status quón, és külön-külön törekednének arra, hogy tovább tökéletesítsék működésüket.

Valójában a rendszerek jelenlegi sokszínűsége már kifejezi a közös nevezőt, ezért egy kis változás is már előlépést jelentene. Kezdhethetnénk a munkát a rendszerek multilaterális exportellenőrzésének informális koordinálásával, és ugródeszkaként használhatnánk majd az együttműködést egy új intézmény létrehozásához. A részes államok kormányai mindaddig nem értenének egyet a meglévő exportellenőrző rendszerek feladásával, amíg nincsenek meggyőződve arról, hogy az új rendszer a régiek értelmes folytatása. Az új szuperrendszer azonban nem venné el a lehetőségét vagy szükségét egy-egy mikrorendszer létrehozásának, ami lehetővé tenné két-három országának, hogy koordinálja ellenőrzéseit fejlett technológiája vagy annak egy része felett.

Talán a legkomolyabb problémát mégis az üzleti közösségnek az exportellenőrzés szigorúbb rendszeréhez való hozzáállása jelenti. Ők saját érdekeiket figyelve sokszor nem látják a proliferációs veszélyeket, csak arra koncentrálnak, hogy minél versenyképesebb termékekkel és szolgáltatásokkal maradhassanak meg ezen a piacon.

Ugyanakkor az EU közös exportellenőrző rendszere igazolja, hogy ha a kormá-

nyok elegendő politikai akaratot mutatnak, egy új multilaterális exportellenőrző rendszer létrejöhet, ami hatékonyabb, és képes választ adni az új fenyegetésekre és az új kereskedelmi realitásokra. Bár az exportengedély-kérelmekről szóló döntéseket tagállami szinten hozzák, az EU kettős felhasználású exportellenőrző rendszere példamutató abban az értelemben, hogy kötelező érvényű irányelveket és közös kritériumokat határoz meg.

Összegzés

A hidegháború után fokozottan találkozunk a nemzetközi terrorizmus és a WMD proliferációjával. A piacok, a vásárlók és a versenyzők egyre inkább globálisak, a nemzeti gazdasági biztonság lényegessé vált. A kormányoknak és az iparnak együtt kell dolgozniuk, hogy felhasználják tudásukat egy új exportellenőrző rendszerben, amely segít majd megelőzni a WMD, valamint a kapcsolódó termékek és technológiák proliferációját, és megfékezi a nemzetközi terrorizmust.

Egy olyan korban, amelyben terroristák és támogatóik veszélyes technológiákat és fegyvereket keresnek, a szállítók gazdasági érdekei nem lehetnek fontosabbak az ország nemzeti biztonsági érdekeinél.

A jövőben lehetőség, illetve szükség van arra, hogy a jelenlegi multinacionális non-proliférációs exportellenőrző rendszerek egy szuperrendszerben fejtssék ki munkájukat. Ehhez szükséges a tagság, az alkalmazott elvek, valamint az információmegosztás harmonizálása. A globalizációval megjelenő új biztonsági kockázatok kezelhetők egy szuperrendszer keretein belül.

A reformprogram egy olyan rendszert alkotna, amely alkalmazkodik a 21. század kihívásaihoz, sokkal hatékonyabb és átlát-

hatóbb az üzleti élet szereplői számára, és olyan termékek ellenőrzésére fókuszál, melyek ténylegesen hatással vannak a nemzetközi biztonságra. Mindezek ellenére ez a szuperrendszer a közeljövőben való-

színűleg nem jön létre, mert a jelenlegi részes államok túlnyomó többsége úgy véli, hogy megteremtése rengeteg munkát igényelne, továbbá szkeptikusak a tekintetben, hogy megérné-e az erőbefektetést. ■

Irodalom

- Barletta, Michael – Sands, Amy (eds.): *Nonproliferation Regimes at Risk. Occasional Paper No. 3*; Center for Nonproliferation Studies, 1999. <http://cns.miiis.edu/pubs/opapers/op3/op3.pdf>
- Beck, Michael – Gahlaut, Seema: *Creating a New Multilateral Export Control Regim. Armscontrol*, April 2003. http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp
- Cirincione, Joseph (ed.): *Repairing the Regime: Preventing the Spread of Mass Destruction*. New York, 2000, Routledge. <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=124>
- Council Regulation (EC) No 1334/2000 of 22 June 2000 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2004/february/tradoc_111418.pdf
- Gahlaut, Seema – Zaborskiy, Victor: *Do Regimes Have The Members They Need?* Center for International Trade and Security Working Paper; Athens; Center for International Trade and Security; February 2003.
- Hirsh, Michael: *The Great Technology Giveaway. Foreign Affairs*, September/October 1998, 2–9; o. <http://jya.com/giveaway.htm>
- Keller, William W. – Nolan, Janne E.: *Proliferation of Advanced Weaponry: Threat to Stability. Foreign Policy*, Winter 1997–1998. http://www.ndu.edu/inss/books/Books_2001/Global%20Century%20-20June%202001/C37Kelle.pdf
- Perspectives on Export Control Policy: The Need for Fundamental Reform; January 1994. http://www.cspp.org/index.php?option=com_content&task=view&id=214&Itemid=160
- Strengthening multilateral export control. A Nonproliferation Priority. http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/regime_report.pdf
- Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes. Washington, DC, General Accounting Office; 2002; GAO-03-43. <http://www.state.gov/documents/organization/14867.pdf>
- Tenet, George: *Unclassified Report to Congress on the Acquisition of Technology Relating to Weapons of Mass Destruction and Advanced Conventional Munitions*, 1 January–31 December 2004. http://www.dni.gov/reports/2004_unclass_report_to_NIC_DO_16Nov04.pdf
- US industry calls for modern export control regime. March 2007. http://www.sbac.co.uk/community/cms/content/preview/news_item_view.asp?i=16011&t=0